

UNA POPOVIĆ

AMBIVALENTNOST ESTETIČKOG

(Nebojša Grubor, *Lepo, nadahnuće i umetnost podražavanja. Studije o Platonovoj estetici*, Plato, Beograd, 2012.)

Estetika je, kako u svojoj tradiciji, tako i na našim prostorima, oduvek bila jedna od najprijemčljivijih i najpopularnijih filozofskih disciplina – takođe i jedna od najkompleksnijih, ako znamo da se ona kao filozofska disciplina osamostalila tek sa A. G. Baumgartenom u XVIII veku, te da je od tad istrpela niz preobražaja, uvek iznova iskivajući svoje specifično područje i metod istraživanja naporedo sa drugim domenima filozofije, poput saznanja i morala, ili drugim oblastima duha, poput nauke i umetnosti. Ovakva „plodna i problematična” postavka estetike u razgovoru sa različitim pozicijama iznova i iznova predstavlja i osoben izazov za filozofsku zajednicu, u okviru koje se estetika kontinuirano mora potvrđivati kao filozofska. Čini se, poslednjih godina kod nas više nego inače, budući da se produkcija specifično estetičkih radova i knjiga osetno smanjila u odnosu na druge filozofske discipline i pravce, koje izgleda obeležavaju duh vremena u kome živimo. Za razliku od za estetiku kod nas vrlo plodnog perioda osamdesetih godina XX veka, u koje okvirno možemo

smestiti i osnivanje, te početno utvrđivanje rada i profila Estetičkog društva Srbije, poslednjih godina svedoci smo opadanja interesovanja za estetiku, posebno kod mlađih autora i stručnjaka.

Izuzetak od ove slike predstavlja knjiga Nebojše Grubora *Lepo, nadahnuće i umetnost podražavanja*, koja je u izdanju Platoa objavljena ove godine. Kao i celokupan rad ovog autora, kao dugogodišnjeg naučnog sekretara Estetičkog društva Srbije i nastavnika na predmetu estetika na Odelenju za filozofiju Filozofskog fakulteta u Beogradu, ova knjiga predstavlja rad posvećen upravo utemeljenju filozofske estetike, odnosno potvrđivanju statusa estetike kao filozofske discipline. Utoliko pre što, po rečima samog autora, ona predstavlja prvi deo jednog šire zamišljenog projekta, a koji bi trebalo da pitanje estetike prezentuje prateći Šnedelbahov model tri paradigme u istoriji filozofije – naime, ontološku, mentalističku i lingvističku.¹ Ukoliko ovaj

1 Grubor, N., „Predgovor”, u: *Lepo, nadahnuće i umetnost podražavanja*, Plato, Beograd, 2012, str. 6-7

projekat posmatramo shodno rečima autora, možemo zaključiti da se ovde ne radi prosto o problematizaciji za estetiku ključnih pojmova lepog, nadahnuća, umetnosti i podražavanja, niti samo o Platonovoj estetici, kojoj je knjiga posvećena, već da sve ove očigledne motive treba situirati u jednu obuhvatniju poziciju mišljenja o filozofiji uopšte, a ne usko o samoj estetici. Motiv odnosa filozofije i estetike tako, po našem mišljenju, prožima celokupno ovo delo.

Međutim, ako za pristup ovoj knjizi i prihvatimo pomenuti motiv odnosa filozofije i estetike, još uvek nismo dovoljno precizno predstavili o čemu je reč. Naime, knjiga *Lepo, nadahnuće i umetnost podražavanja* može se u tom kontekstu shvatiti i kao studija posvećena istoriji estetike, kao jednom od aspekata istorije filozofije, ili, pak, kao prilog istraživanju Platonove filozofije iz jedne tematski specifikovane perspektive. Gruborov projekat ne isključuje ni jednu od ovih mogućnosti, ali takođe ni jednu ne favorizuje. Kao što je nagovešteno u podnaslovu knjige, ona zaista jeste posvećena Platonovoj estetici, te u tom smislu predstavlja i važan doprinos razumevanju istorije estetike, kao i Platonove filozofije kod nas. Iako su teme vezane za Platonovu estetiku obrađivane od strane mnogih naših značajnih filozofa i estetičara, ova knjiga je ipak prva novija studija neposredno i isključivo

posvećena upravo tome.² Podjednako, autorovo pozivanje na tri paradigme istorije filozofije otvara mogućnost i da se ovo delo, shvaćeno kao dijalog estetike i filozofije, ili kao dijalog estetike sa sopstvenim filozofskim karakterom, situira u perspektivu osvetljavanja tradicije, odnosno da se iz te perspektive i zatvori. Ipak, čini se da je ideja autora nešto kompleksnija. Da bismo utemeljili ovakvo čitanje, prethodno ćemo se osvrnuti na sadržaj dela i karakter ponuđenih analiza.

Iako bi čitalac na prvi pogled mogao očekivati da jedna studija o Platonovoj estetici neposredno i započne razmatranjima Platonovog odnosa prema problemima lepog i umetnosti, kao tradicionalnim pitanjima estetike, ovo očekivanje će biti iznevereno – utoliko i dovedeno u pitanje, što samo za sebe predstavlja vrlo značajnu autorovu strategiju. Naime, bezmalo trećina knjige posvećena je uvođenju u problematiku estetičkih Platonovih stavova, pri čemu je sam Platon u tom kontekstu zastupljen tek kao „vodeće pitanje”: uvođenje u estetičko propitivanje Platonove filozofije nije primarno započeto eksplikacijom osnovnih postavki Platonove filozofije uopšte, koje bi dalje služile kao okvir za specifičnije umrežavanje postavki i pojmova od estetičkog interesa,

2 Up. na primer Zurovac, M., *Tri lica lepote*, Službeni glasnik, Beograd, 2005; Savić-Rebac, A., *Antička estetika i nauka o književnosti*, Književna zajednica Novog Sada, 1985; Grlić, D., *Estetika I*, Naprijed, Zagreb, 1983 itd.

već problematizovanjem samog pojma filozofske estetike, i to u njenom pojmu, predmetu i metodi. Ova razmatranja poseduju programski karakter, odnosno važe kao načelni stavovi autora za svako estetičko istraživanje, ukoliko ono pretenduje na to da bude filozofsko, te stoga ovakav uvod u istraživanje Platonove estetike zapravo predstavlja model za istraživanje bilo kog estetički relevantnog autora. Uz jednu ogradu: prethodno osiguravanje tla za filozofsko-estetičku analizu Platona odlikuje se i predstavljanjem već pomenute ontološke paradigme, kojoj Platon po definiciji pripada, odnosno specifikacijom načina postavljanja filozofskih pitanja i razmatranja unutar nje (u tom kontekstu ove postavke su samo uslovno primenljive na autore koji pripadaju nekoj drugoj paradigmi). Tako se ova razmatranja protežu kako na istoriju estetike (te tako ne favorizuju Platona, već u dijalog uvode najrazličitije filozofe), tako i na problemski pristup estetici, odnosno dijalogu i komparaciji različitih određivanja karaktera estetičkih analiza i njihovog predmeta.

U skladu sa tim, konkretne analize Platonove estetike takođe nisu izvedene na uobičajen način. Naime, ove analize podeljene su na tri celine, tri poglavlja, od kojih je prvo posvećeno dijalogima *Hipija veći*, *Gozba* i *Fedar*, drugo dijalogu *Ijon*, a treće centralnom Platonovom delu, *Državi*. Kao što nagoveštava naslov knjige, prva

celina vezana je za pojam lepog, druga za pojam nadahnuća, a treća za pojam podražavanja. Grubor tako ne pokušava da ponudi jednu sistemsku interpretaciju Platonovih estetičkih stavova, rasutih po različitim dijalozima, već prati samog Platona, ne pokušavajući da ga nasilno zatvori u njemu strane teorijske okvire. Podjednako, ni jedna od ponuđenih celina, odnosno perspektiva Platonove estetike, nije postavljena kao primarna ili interpretativno nadređena drugima: svaka predstavlja zaseban interpretativni okvir, orjentisan oko određenog izdvojenog estetičkog pojma, koji predstavlja temeljni pojam ponuđenih analiza. Izostanak hijerarhijskog međudnošenja ovih analiza posebno se ističe naspram već naglašene ontološke paradigme situiranja Platonove estetike i filozofije: oslanjajući se na ovu vodeću nit interpretacije, lako bi se moglo pretpostaviti da će upravo pozicija prezentovana putem pojma podražavanja – pozicija koja probleme estetike vezuje za Platonovu teoriju ideja na eksplicitan način – biti odabrana kao noseće tlo interpretacije Platonove estetike u celini, utoliko pre što je dominantno situirana u glavno Platonovo delo, *Državu*. Ovako postavljenom strukturom interpretacije Grubor ne tvrdi da je drugačije orjentisana interpretacija – interpretacija koja bi, na primer, kao centralni problem Platonove estetike postavila odnos između ideje i slike, ili paideje i umetnosti, ili *poiesis*-a i

techne-a, pa na osnovu toga pozicionirala sve ostale estetički relevantne Platonove pojmove, probleme i stavove – bila pogrešna ili ispravna, adekvatna ili neadekvatna; zapravo, interes autora uopšte ne leži u tom pravcu. Da bismo ispravno razumeli njegov interes, sada konkretne analize moramo vratiti na tlo sa kog su pripremljene: ukoliko su pod zastavom pripremanja tla za filozofsko-estetičku analizu Platona početna Gruborova razmatranja bila posvećena određivanju tog filozofsko-estetičkog karaktera analize, onda se, povratno, i konkretne analize Platona mogu čitati ne samo kao filozofsko-estetičke analize *Platona*, već i kao – ako ne i dominantno kao – *filozofsko-estetičke analize Platona*.

Drugim rečima, čitanje koje ovde predlažemo u prvi plan stavlja izgradnju jedne filozofsko-estetičke analize, a tek sekundarno posmatra i teme na koje je ona primenjena. Tako se pomenuta Gruborova strategija da se Platonova estetička stanovišta prikažu ne s obzirom na jednu, van-estetičku ili estetičku perspektivu, već s obzirom na vodeća pitanja koja ih organizuju, predstavljena preko temeljnih pojmova lepote, nadahnuća i podražavanja, upravo na to i ukazuje: Platonova estetika ovde je povod i predstavlja primer određenog tipa estetičkih razmatranja (ontološka paradigma), ne i cilj po sebi. Utoliko se Gruborova studija može čitati kao prilog istoriji estetike – podjednako i

kao prilog istraživanju Platonove filozofije uopšte - ali i ne samo kao to. Dominatni interes koji naše čitanje postavlja, interes je za odnos estetike i filozofije, odnosno utemeljenje filozofske estetike, kako smo to na samom početku postavili. Sada smo u poziciji da ga preciznije definišemo.

Filozofsko-estetički karakter analiza koje Grubor nudi u vezi sa Platonovom estetikom dvostruk je: sa jedne strane radi se o izgradnji i predstavljanju jednog estetičkog pojmovnog aparata, koji, ruku pod ruku sa jednom estetičko-filozofskom metodom, odlikuje pozicije autora kao interpretatora naspram onoga što se analizira i tumači. U tom smislu mogli bismo govoriti o Gruborovim estetičkim pozicijama, načinu na koji one određuju pristup analizi Platona, i slično. Sa druge strane, međutim, u najboljem duhu fenomenologije autor dopušta „samoj stvari” – Platonovim estetičkim stavovima – da se pokažu onakvi kakvi jesu, bez naknadnih učitanja: u tu svrhu autor obeshrabruje čitaoca da knjizi pristupi oslanjajući se na već usvojena, uobičajena znanja iz estetike ili Platonove filozofije, i oneobičava sam početak analiza uvodeći ga krajnje teorijskim, problemskim razmatranjima o estetici. Pitanje koje se sada postavlja je kako se ova interpretacija Platona zaista postavlja između ove dve krajnosti, subjektivno-autorskog pristupa i fenomenološko-deskriptivne neutralnosti.

Odgovor ćemo, još jednom, potražiti

u uvodnim, pripremnim razmatranjima. Autor kaže:

„Međutim, u slučaju filozofsko-estetičke pojmovne analize, postaje zaoštreniji problem koji se pojavljuje u svakoj od filozofskih disciplina. [...] Na taj način, ono što je u filozofskom postavljanju pitanja istinski problem: uzeti u obzir svoje prethodno netematsko razumevanje stvari i učiniti ga tematskim i eksplicitnim, u filozofskoj estetici postaje složeniji problem, jer ovde ono što je netematsko ima veoma individualan i jednokratni karakter, koji pretpostavlja estetski senzibilitet. Filozofsko-estetička terminologija u tom smislu ima pred sobom dodatno usložen zadatak, da pronađe ne samo meru distanciranosti filozofskih pojmova prema onome što nam je inače blisko, nego i da ujedno pronađe meru približavanja onoga što nam je u estetskom iskustvu daleko i strano, a često individualno i jednokratno.”³

Vođeni ovim napomenama, sada možemo zaključiti: Gruborove analize Platonove estetike *primarno* za cilj imaju eksplikaciju, a samim tim i transparentiju ključnih estetičkih pojmova, problema i kategorija, s obzirom na način njihove datosti, odnosno s obzirom na to kako se oni kao operativni za estetiku zaista i zatiču,

kako funkcionišu i kakav karakter pokazuju. Platonova filozofija, kao domen ovih istraživanja, tako zadobija poseban smisao, budući da, kao i većina motiva Platonove filozofije, utemeljuje dalji razvoj estetike u njenoj tradiciji: tako interes za Platona nije samo istorijski, već problemsko-estetički.⁴ Stoga knjiga i nije pisana kao projekat koherentnog umrežavanja Platonovih estetički relevantnih pozicija u jedinstvenu estetičku teoriju, već kao analiza izdvajanja određenih motiva – lepog, nadahnuća, podražavanja – *kao estetičkih*, te kao razmatranje načina njihovog estetičkog pojavljivanja. Utoliko se, napokon, i može govoriti o Platonovoj estetici, iako se ova disciplina, kao što je već pomenuto, kao zasebna izdvojila tek mnogo kasnije.

U tom duhu Grubor ne govori samo o pomenutim „ključnim” pojmovima Platonove estetike, već i o drugim sličnim pojmovima koji se u tom okviru nagoveštavaju kao estetički značajni, a koji se tematizuju s obzirom na umreženost sa drugim motivima i pozicijama važenja, bilo da su one estetičke ili ne. Tako, na primer, pojam privida igra vrlo važnu ulogu u Platonovoj filozofiji uopšte – posebno u njegovoj kritici umetnosti iz *Države*: iako ovaj pojam kod Platona još uvek nije zadobio značenje estetskog privida, koji će, opet sa različitim naglašavanjima, zadobiti sa, recimo, pozicijama Hegela ili Šilera, već se pozicionira u kompleksnoj mreži

3 Up. Grubor, N., *Lepo, nadahnuće I umetnost podražavanja*, str. 63-64

4 Up. Ibid, str. 73

ontoloških, saznavnih i etičkih motiva, čitaocu se sreće pažnja na ovo, još uvek nedovoljno eksplicitno polje njegovog operisanja, kao na ono „netematsko“, ali ne manje važno zbog toga.⁵ Njegove analize tako predstavljaju i određenu refleksiju o diferencijaciji filozofske, ovde pre svega estetičke, pojmovnosti ne samo u pogledu njenog rada u tradiciji ili načina na koji se već zaokruženi pojmovi utvrđuju u svom potvrđenom filozofskom značaju, već i o načinu na koji se sama ta diferencijacija odvija.

Metodski, struktura knjige prati ove ideje: iako na prvi pogled ne izgleda tako, pojedine analize organizovane su više oko pristupa – i to Platonovog pristupa - izdvojenim temama, nego oko samih dijaloga. Tako će pitanje lepote biti tematizovano s obzirom na različite pristupe njenom zahvatanju, pre svega dijalektičkom i anamnestičkom, pitanje nadahnuća preko problematizacije obima i sadržaja znanja rapsoda, odnosno pitanja tumačenja – hermeneutike, a pitanje podražavanja preko analize Platonove podele umetnosti i veština, podražavanja u poeziji i likovnim umetnostima zasebno, te mogućeg jedinstva upotrebe ovog pojma u okviru *Države*. Na taj način pomenuto praćenje izgradnje estetičkih pojmova i

kategorija vizira se iz različitih perspektiva njihove obrade, što ne samo da utvrđuje osnovnu ideju interpretativnog pristupa autora, već i obezbeđuje adekvatnije njeno sprovođenje, budući da, iznova, ne favorizuje ni jednu od tih perspektiva, već prikazuje njihovu međuigru unutar koje se sami ti pojmovi i kategorije *de facto* i diferenciraju.

Napokon, ovakav tretman jedne tradicionalne estetičke i filozofske teme svedoči o intenciji autora da svoje istraživanje postavi ne kao jedan arhivarski poduhvat, već kao doprinos savremenim, aktuelnim estetičkim problemima i raspravama. O tome on i sam govori na nekoliko mesta.⁶ Estetičko čitanje Platona Nebojše Grubora tako se može prihvatiti kao projekat koji, posredstvom filozofsko-estetičke tradicije, zapravo govori o njenoj savremenosti, nudeći pri tom konkretne mehanizme analize i tumačenja koji ovu tradiciju raskrivaju kao delatnu i aktuelnu. I to opet, ponavljamo, ne samo u pogledu teme, sadržaja same knjige, već i u pogledu pristupa toj temi. Ambivalentnost estetičkog – termin koji Grubor neposredno vezuje za pojam lepog – tako se može proširiti na sve izdvojene motive i probleme: ako uzmemo za primer pojam umetnosti, jasno je da savremena kultura i estetika, usled novih umetničkih praksi i tehnologija, stoji pred pitanjem mogućeg proširenja njihove tradicionalno shvaćene

5 Up. Ibid, str. 80, 95 Slično važi i za pojmove istine, znanja, inspiracije, tumačenja, originalnosti, angažmana, fantazije, te posebno problematičan pojam umetnosti. Up. Ibid, str. 105-106, 116, 120, 123-126, 139, 142-143, 147

6 Na primer Ibid, str. 99-100

podele. Platonovo tretiranje ovih problema u raznovrsnosti njihovog pojavljivanja i važenja tako može da posluži i savremenim estetičarima kao primer obuhvatne, neisključive, ali opet pojmovno pregnantne i stroge, te stoga i filozofski validne analize. U tom duhu smo na početku teksta tvrdili da je odnos filozofije i estetike, odnosno filozofski karakter estetike duh kojim odiše celokupna Gruborova knjiga: pristup ponuđen ovim estetičkim analizama bez ograda se može proširiti i na filozofske analize uopšte, te tako ovo delo predstavlja ne samo zanimljivo istraživanje u estetici, već i doprinos filozofiji kod nas.